

szombati Agendárius a 16. század végi katolikus, úgynevezett esztergomi rítusból közöl járulékos, magyar nyelvű szertartási betéteket – hasonlóan, kitűnő záró tanulmánnyal és mellékletekkel. Ezt a friss adalékot hitelesítésül szánom a fentebb használt rangjelölésemnek, A. Molnár Ferenc e sorozatot kezdeményező diófaültető érdemének. Az Utószó kellő nyomatékkal világít rá egy olyan szövegtípusra, amely az eddiginél elmélyültebb feltárást érdemel, magyar nyelvtörténeti személetünket gazdagítva. Az Agendarius tanításai, szertartási beszédei ugyanis „fennhangon való olvasásra vagy elmondásra születtek. Tehát ezeket a szó szoros értelmében felemelt hangon mondták vagy olvasták. [...] itt nem értekező prózát, nem csöndes és magányos elmélyedésben való olvasgatásra írt munkát tartanak kezükben. [...] Lelkipásztori szerzőjük jártas volt abban, hogyan lehet, és hogyan kell népes gyülekezetnek templomok nagyöblű terében beszélni” (i. h. 235). Deme Lászlótól gyakran hallhattuk, mintegy intelemként, a fülre fogalmazás kívánalmát. Mondhatjuk tehát azt is, hogy az Agendarius közzététele kinyitja az utat a történeti fülre fogalmazás irányába, sőt távlatába. Engem máris elindított: a kötetet azonnal elhelyeztem soros napi olvasmányaim kupacába.

Tisztelt Tanár Úr! Tanúsíthatod, hogy akárhányszor s akárhol találkoztunk, a személyes hírek, kérdések után főleg szakmáról, könyvekről, munkáról és munkaasztalról esett köztünk szó. Most se történt, mert most sem történhetett másként. A szakmai család nyilvánossága előtt is megvallo, hogy számomra azok közé tartozol, akiről tudom, hogy a munkájának, a munkájában él. Bizonyos, hogy ez nem magánvéleményem. A Magyar Nyelvtudományi Társaság, amelynek több más hazai és külföldi tudományos társaság mellett tagja, tisztségviselője vagy, ennek tavaly úgy is jelét adta, hogy neked ítélte a Bárczi Géza-émlékérmét és -díjat.

Tisztelt Tanár Úr, kedves Feri barátunk! Személyes ünnepeden kívánjuk, hogy eddigi munkakedvedben, lendületedben Isten éltesen sokáig. Közérdekből.

PUSZTAI FERENC

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK

Magyar szavak és egy magyar mondat a Perényi család középkori okleveleiben

A Perényi család egykori nagyszülősi levéltárát a Magyar Országos Levéltár őrzi. Az iratok 872 Mohács előtti oklevél szövegét tartották fenn, amelyek mind latin nyelvűek, mégis sok magyar szót tartalmaznak: földrajzi és személynéveket, valamint néhány, az oklevelek hátlapjára, később, de pontosan meg nem határozható időpontban, feljegyzett szavakat, melyek az irat tartalmáról szóltak. Néhány ilyen szót közölt más levéltárakból például IVÁNYI BÉLA (MNY. 1905: 350–3; 1906: 41, 73). Rajtuk kívül 25 magyar közszo, illetve közszoiként is értelmezhető földrajzi név található az iratokban, ezek túlnyomó része határjárásokból származik; a határvonalon található tereptárgyakat jelölték velük. Ezeket tartalmazza az alábbi közlemény a következő forráskiadványra támaszkodva: „A Perényi család levéltára 1222–1526.” (Közzéteszi: TRINGLI ISTVÁN. A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 44. Bp., 2008). Az említések után következő sorszámok a kötetben közölt oklevelek regesztáinak sorszámát jelentik.

berc – 1319: „deinde descendit et veniet(!) ad unum *berch*” 29; 1335: „ascendissent ad quoddam *berch*... deinde in eodem *berch* euntes venissent ad alium locum... de eadem valle ad quoddam *b[erch]* ascen]dentes in eodem *berch*... ascendit ad quoddam *berch*... deinde in eodem *berch* versus sepredictam plagam eundo venit ad alium locum... in eodem *berch* descendit” 50; 1336: „ascendit ad quoddam *berch* et in ipso *berch* versus eandem plagam currendo” 54; 1336: „sub quodam *berch* existentes... supra eodem *berch*... per eundem *berch*... ad quoddam *berch*... in eodem *berch*... in eodem *berch*... in eodem *berch*... asscendit in quoddam aliud *berch*... asscendit ad quoddam *berch*... in vertice eiusdem *berch*, de qua in quodam alio *berch*... in quodam *berch*” 55; 1337: „ad quendam collem, qui vulgariter *berch* dicitur” 57; 1337: „ad quendam monticulum *berch* dictum... in eodem *berch*” 59; [1346]: „in quodam *berch* ultra ipsam vallem” 71; 1357: „abinde eundo spatium parvum iungit quoddam *berch*... transseundo per idem *berch*... super initium cuiusdam *berch*... eundo per cacumen ipsius *berch*... super unum *berch*” 90; 1372: „[in] latere cuiusdam *berch*... in latere eiusdem *berch*... eundem *berch* asscendendo... quoddam *berch* asscendendo et in eodem *berch* versus prescriptam plagam pergendo... in uno *berch*... in eodem *berch*... in eodem *berch*... ad quoddam *berch*... in eodem *berch*... in latere eiusdem *berch*” 125; 1414: „in quodam *berch*” 349; 1421: „descenderet per quoddam *berch*... per quoddam *berch* transseundo” 375. – A TESz. jelentésváltozatai mellett a 'hegygerinc' is megjelenik e forrásokban.

bolt – 1526: „quem(!) atrium inferius totum *bolthabit*... unam capellam parvam ulnarum trium et medium, quam tam superius, tam inferius *bolthabit*” 872.

domb – 1329: „super quodam monticulo, quod wlgo *domb* dicitur” 46; 1336: „ad quoddam monticulum wlgo *dumb* vocatum” 52; 1337: „super quodam monticulo wlgo *dumb* vocato” 58.

eresztvény – 1336: „circa quoddam nemus wlgo *erezthwen* vocatum” 55.

halom – 1357: „unus monticulus *halm* dictus” 90; 1362: „duos monticulos *holm* vocatos” 102.

harangláb – 1336: „per medium eiusdem ville transeundo venit ad unam statuam *haranglab* vocatam” 52.

hársbokor – 1336: „sub quodam rubo tyleo wlgo *hasbukur* vocato” 54; 1351: „sub quadam dumo tilie vulgariter *hasbukur* vocato” 80.

ér – 1380: „ubi unum *eer* Lachina appellatum exit de ipso fluvio Latorcha... in eodem *eer* Lachina... ad aliud *eer* Stupa vocatum... inde cadit in aliud *eer*... in meatu ipsius *eer*” 137.

kálista – 1337: „iungit unum volitabrum porcorum wlgo *kalysta* nuncupatum” 58. Jelentése itt: 'dagonya'.

kátyú – 1421: „penes quendam locum lutosum seu voluthabrum *kathyo* vocatum” 375.

kosár – 1523: „porcos decimales ad quendam circumvallationem *kosar* vocatam in loco competenti per ipsos officiales ad id communi voluntate deputato preparatam congregari soliti fuissent... ipsam circumvallationem *kosar* dictam pretactis porcis decimalibus iuxta predictam allodium” 837; 1523: „porcos decimales ad quendam ortum vallatorem *kosar* vocatam in loco competenti per ipsos officiales ad id communi voluntate deputato preparatam congregari soliti fuerint... porcos decimales ipsius actoris in eodem oppido Meggyes congregatos ex circumvallatione *kossar* vocata in eadem curia allodiali... preparationem circumvallationis *kosar* dicte” 840; 1525: „adductionis certorum porcorum

decimalium de quadam circumvallatione wlgo *kosar* vocata in f[in]e oppidi Meggyes constructa” 868.

liget – 1421: „ad latus cuiusdam silve glandinose *lygeth* dicte, eandem silvam *lygeth*... ad latus cuiusdam silve *lygeth*... silvam glandinosam *lygeth*” 375.

mocsár – 1421: „ad quendam alveum *mochar* vocatum” 375.

nyárfa – 1357: „ad quasdam arbores populi *nyarfe* vocatas” 90.

ösvény – 1319: „cadit ad unam viam, qua(!) dicitur *wsuen*” 29; 1337: „iungit quendam semitam wlgo *vswen* vocatam” 58.

patak – 1357: „ad ryvulum Werbeuch*pataka* appellatum... prope ipsum *patak*” 90.

sahtosút – 1372: „penes viam *sahtuswth*... ad eandem viam *sahtuswth*” 125. – A *sahtosút* > *sajtosút* hangváltozásra és jelentésére l. BENKŐ LORÁND, Helynévi adalékok a szószállítás régi magyar terminológiájához. In: Uő, Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról. Bp., 1998. 169–77.

süvöltés – 1518: „ex una parte ipsius vallis audivissent quendam vocem Bohemica-lem, ex alia parte ipsius vallis quoddam signum wlgariter dicendo *sywelthees* fecisse” 799. Jelentése itt: ’fütty, füttyszó’.

szilfa – 1336: „a quadam arbore ulmi wlgo *scilfa* vocate” 52.

szőlőhegy – 1417: „pervenissent ad montem vinearum *zelewhegh* appellatum” 356; 1417: „pervenissent ad montem vinearum *zeuleushegh* appellatum” 357.

téglaégető – 1341: „descendit ad quendam locum *theglaegethew* dictum” 63.

telek – 1401: „quasdam duas terras seu sessiones ac possessiones eorum nunc habitatoribus destitutas wlgo *thelek* dictas Myklosthelek et Cosmatheleke nuncupatas” 224.

topolya – 1317: „ad arborem populeam *tapolya* vocatam” 27.

tanórok l. toronuk

toronuk (taranok) – 1362: „loco sessionali... ad latitudinem quatuor iugerum extendentes cum terra retro ortum existentis (!) vulgariter *toronuk* vocatum similiter ad latitudinem ipsius sessionis... circa *toronuk* procedendo, in fine ipsarum terrarum arabilium quatuor iugerum *toronuk*” 102. – A TESz. és a SzT. újkori példák alapján *tanórok* címszó alá sorolta az ehhez hasonló adatokat, a középkori említések azonban szinte kivétel nélkül az itt közölt vagy ehhez közel álló formát mutatják, az ország északi részén az újkorban is ez a forma élt tovább. További középkori példákat hoz BELÉNYESY MÁRTA (Ethnographia 66: 66–9, 71, 84 és 87).

tölgyfa – 1479: „quandam arborem ilicis wlgariter *thevlghfa* dictam... duo ligna ilicis wlgariter *thevlghfa* de una radice succreverunt” 588.

Egy 1518. január 12-én kelt Nyitra megyei oklevél szövege után még ebben az esztendőben, immáron a királyi kúriában a következő magyar nyelvű mondatot írták: „et hoc respondit *hog o nem sokta wolt illen appro emberet felelny | de iol lehet aprokator leuelben benne vagyok kintelen wagiok | erte solni*” (799). Olvasata: Hogy ő nem szokta volt illen apró emberért felelni, de jóllehet a prókátor levélben benne vagyok, kintelen vagyok érte szólni. – A mondat feltehetőleg Veszelei Miklós ügyvédtől származik, aki e szavakkal vállalta el a megyei törvényszéktől a királyi kúriába áttett lólopási ügyben a felperes képviselét. Hasonló magyar ügyvédszót közölt ILA BÁLINT 1492-ből (MNy. 26: 232).